

1) Kiến Trúc Cổ

Nhiều du khách lần đầu đến Hà Nội đã bị quyến rũ bởi vẻ đẹp của Thủ đô, một vẻ đẹp tạo nên bởi dáng vóc nhỏ nhắn, hiền hoà, cổ kính của kiến trúc kết hợp hài hoà với màu xanh của cây cối và hồ nước. Kiến trúc của Hà Nội mang đậm dấu ấn lịch sử dài lâu, chùa chiền, đền miếu có ở khắp nơi trên đất Hà Nội. Không khí thanh tịnh được tạo ra chính bởi kiến trúc đơn sơ, giản dị, gần gũi với con người.

Đặc biệt hầu hết các công trình kiến trúc tiêu biểu của Hà Nội đều nằm gần các hồ nước đẹp hoặc bao phủ bởi rất nhiều cây xanh. Sự gắn bó giữa kiến trúc và môi trường, sự tương quan giữa các quần thể kiến trúc và con người cùng sự đa dạng phong phú của kiến trúc Hà Nội đã tạo nên một bản sắc riêng biệt của Hà Nội

Về mặt kiến trúc, Hà Nội có thể chia thành các khu vực: khu phố cổ, khu thành cổ, khu phố cũ, các khu tập thể và các khu mới quy hoạch. Xen đệm giữa các khu vực này là các khu dân cư tự phát, chuyển dần từ các làng xóm thành các ngõ phố với quy hoạch tùy tiện. ở Hà Nội bất chợt ta có thể thấy các làng trong lòng các phố và thấy các phố mọc lên trong các làng xóm. Về các đền chùa di tích của Hà Nội, xin xem trong bài: “Hà Nội danh thắng”.

Khu phố cổ

ở Việt Nam, ngoài Hội An ra chỉ có Hà Nội là còn giữ được một khu phố cổ. Đành rằng do khí hậu, thời tiết, chất liệu, nguyên vật liệu xây dựng và do cả cuộc chiến tranh, nên diện mạo của khu phố này như hiện thấy cũng chỉ có từ cuối thế kỷ 19. Nhưng theo các nguồn sử liệu khác nhau thì khu phố này đích thực là nhân lõi của kinh đô Thăng Long từ khi mới thành lập, tức là đã có tới gần ngàn năm tuổi.

Chùa Kim Liên

Chùa Kim Liên

Nói về địa giới không gian khu phố cổ thì có thể coi đó là một hình tam giác cân có đỉnh là phố Hàng Than, cạnh phía Đông là đê sông Hồng, cạnh phía Tây là phố Hàng Cót, Hàng Điếu, Hàng Da, còn đây là trục Hàng Bông - Hàng Gai - Cầu Gỗ. Tại khu phố này, cho tới trước khi người Pháp đến, đều chung một dáng dấp, các phố chỉ chít dọc ngang kiểu bàn cờ, phần lớn mang tên gọi của mặt hàng sản xuất hay kinh doanh tại những nơi đó: Hàng Đường, Hàng Bạc, Hàng Bỏ...

Tất cả các ngôi nhà hai bên đường đều theo kiểu "nhà ống". Nhà như một cái ống, bề ngang hẹp, chiều dài sâu có khi thông ra một ngõ khác, phố khác. Bố cục cũng tương tự như sau: gian ngoài là chỗ bán hàng hoặc làm hàng. Tiếp đó là một khoảng sân lộ thiên để lấy ánh sáng. Trên sân có bể cạn (trong có hòn non bộ, có cá vàng), quanh sân là các cây cảnh, giàn hoa. Gian nhà trong mới là nơi ăn ở và nối vào đó là khu phụ. Đa số là nhà một tầng lợp bằng những viên gói nhỏ nhắn, với nét đặc trưng là hai bức tường hồi vượt lên khỏi mái, xây dật cấp như những bậc thang và đầu nóc là hai trụ đầu ngọ nghĩnh. Cũng có một số nhà xây thêm tầng gác nhưng thấp và không mấy khi trở cửa sổ, nếu có thì rất nhỏ (vì các triều đại cũ cấm dân không được nhìn mặt vua, nhất là nhìn từ trên cao, khi vua ngự giá đi trên đường).

Chùa Láng

Đình Ngọc Hà

Như vậy nhà ống ở khu phố cổ Hà Nội bé nhỏ, bình dị, vừa là xưởng sản xuất thủ công, vừa là nơi sinh hoạt của gia đình. Tại khu phố đó, người mua bán vào mọi thời điểm, đem lại cảnh tượng tấp nập và nhà cạnh nhà, liền mái, liền tường, sum vầy nâng đỡ nhau. Cái hấp dẫn của khu phố cổ Hà Nội chính là ở chỗ này, ở cái tổng thể do người xưa đã sắp xếp thành một cơ thể đầy sống động, khăng khít, gắn bó, kề tựa nhau mà tồn tại, sinh sôi... Bên cạnh các nhà ống còn phải kể tới các đình chùa, đền miếu rải rác trong nhiều đường phố. Những

công trình này trước hết là các nơi thờ của các làng thôn phường cũ, như đình 38 Hàng Đường là của làng Đức Môn, một làng mà phố Hàng Đường chạy qua hay là chùa Huyền Thiên 54 Hàng Khoai là chùa của làng cùng tên, nay là đất đai phố Hàng Khoai. Ngoài ra các công trình đó còn phản ánh gốc gác của cư dân kinh thành mà một bộ phận đáng kể từ nhiều nơi khác di cư về đây làm ăn, như đình Hoa Lộc 90 Hàng Đào là của phường nhuộm màu ở Đan Loan (Hải Hưng) lập ra, đình Tú Đình Thị 2A ngõ An Thái là nơi thờ tổ nghề thêu dân làng thêu Quất Động (Hà Tây) dựng nên... Mặt khác sự tồn tại của các đình miếu này còn là bằng chứng của tâm linh người Hà Nội cũ: bên cạnh sự hoà đồng với tự nhiên và cộng đồng xã hội, người Hà Nội còn luôn tìm cách hoà đồng với một thế giới tâm linh, vì cùng với một không gian đô thị vật chất, vẫn tồn tại một không gian đô thị mang màu sắc huyền thoại, thiêng liêng, ở đó có thể giao hoà cùng với quá khứ chứa chất sức mạnh tiềm ẩn.

Ô Quan Chưởng

Ngày nay, đành rằng qua các biến động của lịch sử, qua sự thích ứng với đời sống xã hội, khu phố cổ có biến dạng, nơi ít nơi nhiều, song bóng dáng của thời xưa dù chỉ là của thế kỷ 19 song cũng đã là dư trăm tuổi) vẫn còn lưu lại ở dăm căn nhà này, ở vài đoạn phố kia và đặc biệt ở cái không gian văn hoá vẫn đậm đà hương vị cổ. Cho nên khu phố cổ Hà Nội với những ngôi nhà ống nhỏ nhắn xinh xắn, những con đường ẩm áp người đi, những đền chùa mái cong mềm mại, lại còn cả những không gian, cây xanh mượt mà và ngọt ngào hương... tất cả đã làm nên một vẻ đẹp mà ở Việt Nam chỉ thành phố Hà Nội mới có.

Chùa Láng

Nằm ở khoảng giữa của Hồ Tây và Hồ Hoàn Kiếm là khu thành cổ Hà Nội. Thành Hà Nội cổ được xây từ thế kỷ 11, đã nhiều lần bị phá huỷ, xây lại rồi lại bị tàn phá. Lần tàn phá cuối cùng là khi quân Pháp tấn công Hà Nội vào cuối thế kỷ 19. Toàn bộ tường thành và các cung điện cổ đã bị phá huỷ chỉ còn lại một vài di tích. Trên phố Phan Đình Phùng hiện nay còn cửa bắc của thành xây bằng đá tảng và gạch nung rất kiên cố. Trên bờ tường vẫn còn dấu vết của đạn đại bác khi Pháp tấn công. Cột cờ Thành Hà Nội xây năm 1812 hiện nằm trên đường Điện Biên Phủ, cao 40m gồm ba nền thềm rộng và tháp cổ hình lăng trụ, bên trong có cầu thang xoắn ốc dẫn lên kỳ đài. Trong Thành Cổ chỉ còn dấu tích của các nền cung điện. ở phía nam Thành cổ Hà Nội, còn lưu lại một phần kiến trúc của trường

Đại học đầu tiên ở Việt Nam: Văn Miếu - Quốc Tử Giám, cũng được khởi dựng vào đầu thế kỷ 11 dưới thời nhà Lý. Khuê Văn Các là một cổng đẹp và độc đáo về kiến trúc. Người Hà Nội thường lấy hình ảnh của Chùa Một Cột, Tháp Rùa, Khuê Văn Các, Cột cờ làm biểu tượng của thành phố Thủ đô ngàn năm văn hiến.

Từ cuối những năm 80, khi có chính sách đổi mới, đời sống kinh tế được cải thiện, việc

buôn bán phát triển, rất nhiều nhà trong khu phố cổ bị phá đi, sửa chữa và xây lại với kết cấu cột sàn bê tông 3,4 tầng với các kiểu dáng tùy tiện. Khu phố cổ đang mất dần đi về đẹp kiến trúc cổ kính truyền thống của nó.

Tuy nhiên, dù có biến dạng do sự hiện diện của những ngôi nhà theo kiểu kiến trúc mới thì khu phố cổ Hà Nội vẫn là một "kỷ niệm" mà người xưa gửi cho người ngày nay để rồi truyền lại cho đời sau. Cho nên chính quyền thành phố đang có những dự án để bảo vệ và tôn tạo quỹ đô thị quý hiếm này.

2) Kiến Trúc Thời Pháp

Cuối thế kỷ 19, từ năm 1883, người Pháp chiếm Hà Nội. Năm 1886 đã có một quy hoạch cho một thành phố Hà Nội mới. Ban đầu tập trung cải tạo khu quanh Hồ Gươm. Trên sát mái nhà số 3 Hàng Khay, nay vẫn mang dòng chữ 1886 là năm xây dựng. Sau đó, lấp hồ ao, lấp cả sông Tô Lịch và rồi phá toà Thành Cổ (năm 1894 - 1896) và toà lũy đất. Các phố cổ được uốn lại cho thẳng hàng và thêm các công trình hạ tầng. Tại đây một số nhà cổ được xây lại kiên cố hơn vẫn theo kiến trúc cổ. Một số xây theo kiểu "Tây" một hai hoặc ba tầng, chịu ảnh hưởng của vật liệu xây dựng mới và hình thức trang trí Châu Âu.

Nhà Hát Lớn Hà Nội

Lần lượt xuất hiện các khu phố Tây, một ở quanh ngôi thành cũ vừa bị phá và một ở phía nam Hồ Gươm, cạnh đó là khu Nhượng địa đã quy hoạch từ ngày đầu chiếm đóng Ba khu này quen gọi gộp lại là "khu phố cũ".

1. Khu Nhượng địa hình chữ nhật mà hai cạnh dài là đường Bạch Đằng và phố Lê Thánh Tông—phố Trần Nhân Tông, hai cạnh ngang là đoạn đầu phố Tràng Tiền và phố Nguyễn Huy Tự.

Đây nguyên là đồn thủy quân của tỉnh Hà Nội cổ, tháng 8/1875 bị buộc phải nhượng hẳn cho quân đội Pháp xây doanh trại, dinh thự và bệnh viện. Đây là những công trình kiến trúc kiểu "chính thống", mái lợp đá ngói đen, mặt có hàng lang chạy bốn xung quanh, nhà cuốn hình cung. Dinh thự Tổng tham mưu trưởng quân Pháp (nay là nhà khách Bộ Quốc Phòng) còn mang trên nóc hàng chữ số ghi năm xây dựng 1874 - 1877. Bệnh viện Lanesan (nay là Quân y Viện 108 và Bệnh viện Hữu Nghị) được khánh thành năm 1893.

2. Khu thành cũ gồm các phố Phan Đình Phùng, Hùng Vương, Hoàng Diệu, Điện Biên Phủ, Lê Hồng Phong, Chu Văn An, Trần Phú. Việc giải phóng mặt bằng dễ dàng (đất trong thành cũ) nên việc xây dựng gặp nhiều thuận tiện. Đường phố rộng, dài, vỉa hè cũng rộng với hệ thống cây xanh phong phú. Phủ toàn quyền nay là Phủ Chủ tịch được xây dựng trong năm 1900 - 1902, bề thế, hài hoà. Đặc biệt các biệt thự ở đây thường theo kiến trúc miền Bắc nước Pháp, mái dốc, các chi tiết trang trí ở cửa, ở nóc diềm dứa, tỉ mỉ (Chủ những biệt thự này phần lớn là người vùng Bắc Pháp).

3. Khu Nam Hồ Gươm là một hình chữ nhật mà hai cạnh dài nay là phố Tràng Thi - phố Tràng Tiền và phố Trần Hưng Đạo, hai cạnh ngang là phố Phan Bội Châu và phố Phan Chu Trinh. Khu vực này được xây dựng đồng thời với khu thành cũ song quy trình quy hoạch có chậm hơn vì phải giải toả nhiều làng xóm. Nhà Hát Lớn xây năm 1902 - 1911 theo kiểu Opéra ở Pari. Phố Tràng Tiền chủ yếu là cửa thương nhân người

Pháp và một số người Hoa.

Một số công sở có quy mô lớn như Công ty hoả xa Vân Nam (nay là trụ sở Tổng công đoàn ở ngã ba phố Trần Hưng Đạo - phố Quán Sứ) được xây xong năm 1902, trường Đại học ở phố Lê Thánh Tông năm 1904, Phủ thống sứ (nay là Nhà khách chính phủ số 10 phố Ngô Quyền năm 1919). ở khu này đa số cũng là biệt thự nhưng mái không dốc, nhiều cửa, theo kiến trúc Nam Pháp.

ở cả khu trên, tới những năm 20 và 30 xuất hiện các công trình kiến trúc theo xu hướng kết hợp phong cách á Đông. Một số có giá trị thẩm mỹ cao như Viện Bảo tàng Finot (hay là Bảo tàng lịch sử) 1928 - 1932, Sở Tài chính (nay là Bộ Ngoại Giao, 1929 - 1931), Viện Pasteur 1930, đại sảnh trường Đại học đã nêu ở trên 1928... cả ba khu trên nay được gọi là khu phố cũ. Đây cũng là một quỹ đô thị rất đặc trưng, quý giá của Hà Nội.

Có thể sơ bộ nêu lên một số giá trị sau đây của quỹ đô thị này:

- Hệ thống quy hoạch phố xá, quy mô và tỷ lệ kiến trúc của các công trình ăn nhập với cơ thể đô thị Hà Nội vốn có.

- Hầu hết các loại hình công trình được xây cất ở các đường phố này đều biểu hiện của những tìm tòi trong kiến trúc, đặc biệt theo hướng thích nghi của môi trường truyền thống và thiên nhiên của Hà Nội, hầu hết được thiết kế với sự chín chắn và lựa chọn cao về thẩm mỹ, dù chúng được làm theo phong cách nào đi nữa.

- Các đường phố xây dựng vào thời này góp phần lớn trong việc tạo lập ra bản sắc kiến trúc đô thị của Hà Nội, một thành phố hài hoà, xinh đẹp, xanh tươi, một thành phố mang nhiều tính nhân văn, điều mà các đô thị trên thế giới đang bị mất dần.

3) Kiến Trúc Hiện Đại

Vào những năm 60 - 70, nhà nước đã xây một loạt các khu nhà tập thể ở ngoại vi thành phố theo kiểu nhà lắp ghép với các căn hộ nhỏ, giống hệt nhau như khu Kim Liên, Trung Tự, Giảng Võ, Thành Công, Thanh Xuân Bắc... Ngày nay các khu nhà này đã trở nên thiếu tiện nghi và xuống cấp nhiều.

Mười năm trở lại đây, thành phố mở rộng thêm các đường Giải Phóng, Nguyễn Văn Cừ, Láng Hạ, Ngọc Khánh, Thái Hà. Khu biệt thự ven Hồ Tây... các khối nhà lớn cao tầng của các cơ quan xen kẽ với các nhà của tư nhân mọc lên nhanh chóng nhưng thiếu quy hoạch kiến trúc tổng thể.

Hà Nội đang trong thời kỳ bùng nổ về xây dựng, bộ mặt kiến trúc thay đổi hàng ngày. Hiện nay đứng ở bất cứ chỗ nào, ta cũng có thể thấy các dàn giáo, cần cẩu lớn vươn ngang trên nền trời. Sau khi hoàn thành hàng mấy chục khối nhà cao tầng này đã và sẽ làm thay đổi hình ảnh của Hà Nội.

Hà Nội đã và đang mở rộng nhiều dự án lớn như các khu Nam cầu Thăng Long, Bắc cầu Thăng Long, Du lịch Hồ Tây... với sự hợp tác và đầu tư của nước ngoài.

Tuy nhiên việc giải quyết các vấn đề của kiến trúc hạ tầng, bảo vệ cảnh quan môi trường, giữ gìn vẻ đẹp kiến trúc quý giá vốn có của Hà Nội đang là một nhiệm vụ rất quan trọng và vô cùng khó khăn của các cấp các ngành.

